

PROBATSIIYA NAZORATIDAGI SHAXSLARNING QAYTA JINOYAT SODIR ETISHINI PROFILAKTIKA QILISHDA HUQUQIY TA'SIR CHORALARINI TAKOMILLASHTIRISH: NAZARIYA VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

Hasanov Zafar Bozorovich

O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti Kasbiy
tayyorgarlik fakulteti boshlig'ining o'rinbosari, podpolkovnik.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20372768>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 21-may 2026 yil
Ma'qullandi: 23-may 2026 yil
Nashr qilindi: 25-may 2026 yil

KEYWORDS

*probatsiya, qayta jinoyatchilik,
profilaktika, huquqiy ta'sir
choralari, resotsializatsiya,
individual profilaktika, jinoyat-
ijroiya tizimi.*

ABSTRACT

Mazkur ilmiy maqolada probatsiya nazoratidagi shaxslarning qayta jinoyat sodir etishini profilaktika qilishda huquqiy ta'sir choralari takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Maqolada O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi, xorijiy davlatlar tajribasi, ilmiy qarashlar, amaliy muammolar hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy asoslantirilgan takliflar bayon etilgan.

Bugungi kunda dunyo miqyosida jinoyatchilikka qarshi kurashish va qayta jinoyatchilikning oldini olish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, probatsiya nazoratidagi shaxslar tomonidan qayta jinoyat sodir etilishi jamiyat xavfsizligi va ijtimoiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida inson manfaatlarini ta'minlash, jinoyatchilikning oldini olish hamda jazoni ijro etish tizimini insonparvarlik tamoyillari asosida takomillashtirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 10-noyabrdagi PF-6118-son Farmonida probatsiya tizimini yanada takomillashtirish, probatsiya nazoratidagi shaxslarni ijtimoiy moslashtirish hamda qayta jinoyatchilikning oldini olish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan [1].

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, amaliyotda probatsiya nazoratidagi ayrim shaxslar tomonidan qayta jinoyat sodir etilayotgani mavjud profilaktik mexanizmlarni takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Shu bois, probatsiya tizimida huquqiy ta'sir choralari ilmiy asosda takomillashtirish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Probatsiya institutining nazariy-huquqiy mohiyati

Probatsiya instituti zamonaviy jinoyat-ijroiya huquqining muhim institutlaridan biri hisoblanadi. Ushbu institutning asosiy maqsadi shaxsni jazolash emas, balki uni jamiyatga qayta moslashtirish va qayta jinoyat sodir etishining oldini olishdan iborat.

Ilmiy adabiyotlarda probatsiya tushunchasi yuzasidan turli yondashuvlar mavjud. Ayrim olimlar probatsiyani davlatning nazorat mexanizmi sifatida talqin qilsa, boshqa tadqiqotchilar uni ijtimoiy rehabilitatsiya instituti sifatida baholaydi [2]. Professor A.A. Otajonovning ta'kidlashicha, probatsiya institutining samaradorligi shaxsga individual yondashuv va ijtimoiy moslashtirish choralari to'g'ri tashkil etilishiga bog'liq [3].

Bizning fikrimizcha, probatsiya tizimi nazorat va ijtimoiy yordam mexanizmlarining uyg'unligiga asoslanishi lozim. Chunki faqat nazorat qilish orqali qayta jinoyatchilikning oldini olish mushkul hisoblanadi. Shu bilan birga, nazoratsiz ijtimoiy yordam mexanizmi ham yetarli samara bermaydi.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida probatsiya faoliyatining huquqiy asoslari

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson huquq va erkinliklarini himoya qilish davlatning asosiy vazifalaridan biri sifatida mustahkamlangan. Ushbu konstitutsiyaviy tamoyillar probatsiya tizimi faoliyatida ham o'z ifodasini topgan.

O'zbekiston Respublikasining "Probatsiya to'g'risida"gi Qonunida probatsiya organlarining asosiy vazifalari, probatsiya nazoratidagi shaxslarning huquq va majburiyatlari belgilangan [4]. Shuningdek, Jinoyat-ijroiya kodeksida probatsiya nazoratini amalga oshirishning tashkiliy-huquqiy mexanizmlari ko'rsatib o'tilgan [5].

"Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonunda esa qayta jinoyatchilikning oldini olishda davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlarining hamkorligi nazarda tutilgan [6]. Mazkur qonun hujjatlarining tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda probatsiya tizimining huquqiy bazasi shakllangan bo'lsa-da, ayrim yo'nalishlarda normativ-huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish zarurati mavjud.

Xususan, probatsiya nazoratidagi shaxslarni ish bilan ta'minlash, ularni psixologik qo'llab-quvvatlash va individual reabilitatsiya dasturlarini ishlab chiqish bo'yicha aniq mexanizmlar yetarli darajada tartibga solinmagan.

Ilmiy va amaliy mushohadalar

Amaliyot tahlillari shuni ko'rsatadiki, probatsiya nazoratidagi shaxslarning qayta jinoyat sodir etishiga bir qator ijtimoiy va psixologik omillar sabab bo'lmoqda. Eng avvalo, ishsizlik muammosi ushbu toifadagi shaxslarning jamiyatga moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Bundan tashqari, ayrim hollarda oilaviy muhitning nosog'lomligi, salbiy ijtimoiy ta'sirlar va huquqiy madaniyatning pastligi ham qayta jinoyatchilikka sabab bo'lmoqda. Shu bilan birga, probatsiya inspektorlarining ish hajmi ortib borayotgani individual profilaktik ishlar samaradorligiga salbiy ta'sir qilmoqda.

Ilmiy kuzatuvlarga ko'ra, probatsiya tizimida individual yondashuvning sustligi qayta jinoyatchilik xavfini oshiruvchi omillardan biri hisoblanadi. Ayrim hududlarda probatsiya nazoratidagi shaxslar bilan faqat rasmiy suhbatlar o'tkazilishi, ularning psixologik va ijtimoiy holatini chuqur o'rganmaslik profilaktik ishlar samaradorligini pasaytirmoqda.

Shuningdek, probatsiya organlari bilan mahalla, bandlik markazlari va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlik ayrim hollarda tizimli ravishda yo'lga qo'yilmagan.

Ilmiy polimika va xorijiy davlatlar tajribasi

Kriminolog olimlar o'rtasida probatsiya tizimining ustuvor yo'nalishi yuzasidan ilmiy polimika mavjud. Ayrim olimlar probatsiya tizimida qat'iy nazorat funksiyasi ustuvor bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Ularning fikricha, elektron monitoring va kuchli nazorat mexanizmlari qayta jinoyatchilikning oldini olishda muhim vosita hisoblanadi.

Boshqa bir guruh tadqiqotchilar esa probatsiya tizimida insonparvarlik tamoyillari va ijtimoiy moslashtirish ustuvor bo'lishi lozimligini ilgari suradi [7]. Ularning fikricha, psixologik yordam, kasb-hunar o'rgatish va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari kuchaytirilmas ekan, faqat nazorat orqali samarali natijaga erishib bo'lmaydi.

AQSHda "Risk-Needs-Responsivity" modeli asosida probatsiya nazoratidagi shaxslarning xavf darajasi baholanadi va individual reabilitatsiya dasturlari ishlab chiqiladi. Buyuk Britaniyada "Community Rehabilitation" modeli asosida probatsiya xizmatlari psixologik va ijtimoiy yordam bilan integratsiya qilingan [8].

Bizning fikrimizcha, xorijiy tajribani to'g'ridan-to'g'ri ko'chirib olish emas, balki milliy huquqiy tizim va mentalitetdan kelib chiqib moslashtirish maqsadga muvofiq.

Mavzu doirasidagi asosiy muammolar

Tadqiqot natijalari probatsiya tizimida quyidagi asosiy muammolar mavjudligini ko'rsatdi:

birinchidan, probatsiya nazoratidagi shaxslarni ish bilan ta'minlash tizimi yetarli darajada samarali emas;

ikkinchidan, probatsiya organlari faoliyatida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasi past;

uchinchidan, individual profilaktika mexanizmlari yetarlicha rivojlanmagan;

to'rtinchidan, psixologik xizmatlarning samaradorligi past darajada;

beshinchidan, mahalla va boshqa hamkor tashkilotlar bilan integratsiya ayrim hududlarda sust tashkil etilgan.

Mazkur muammolar probatsiya nazoratidagi shaxslarning qayta jinoyat sodir etish xavfini oshirmoqda.

Ilmiy va amaliy takliflar

1. Probatsiya nazoratidagi shaxslar uchun individual reabilitatsiya dasturlarini ishlab chiqish va joriy etish;

2. Elektron monitoring va raqamli nazorat tizimlarini kengaytirish;

3. Probatsiya organlari, mahalla va bandlik markazlari o'rtasida yagona elektron platforma yaratish;

4. Probatsiya inspektorlari uchun psixologik tayyorgarlik va mediatsiya bo'yicha maxsus kurslar tashkil etish;

5. Qayta jinoyatchilik xavfi yuqori bo'lgan shaxslar bilan ishlashda "risk assessment" tizimini joriy etish;

6. Jinoyat-ijroiya kodeksiga probatsiya nazoratidagi shaxslarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga oid qo'shimcha normalar kiritish;

7. Nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyati institutlarini probatsiya tizimiga keng jalb qilish.

Mazkur takliflarning amaliyotga joriy etilishi probatsiya tizimi samaradorligini oshirish va qayta jinoyatchilikni kamaytirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, probatsiya nazoratidagi shaxslarning qayta jinoyat sodir etishini profilaktika qilishda huquqiy ta'sir choralarini takomillashtirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Zamonaviy probatsiya tizimi nazorat va ijtimoiy moslashtirish mexanizmlarining uyg'unligiga asoslanishi lozim.

Tadqiqot davomida aniqlangan muammolar va ishlab chiqilgan takliflar probatsiya tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, individual yondashuv, raqamli texnologiyalar va ijtimoiy hamkorlik mexanizmlarini kuchaytirish qayta jinoyatchilikning oldini olishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 10-noyabrdagi PF-6118-son Farmoni.
2. Kriminologiya nazariyasi. – Toshkent, 2022.
3. Otajonov A.A. Jinoyatchilik profilaktikasi nazariyasi. – Toshkent, 2021.
4. O'zbekiston Respublikasining "Probatsiya to'g'risida"gi Qonuni.
5. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksi.
6. O'zbekiston Respublikasining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni.
7. Probation and Criminal Justice. – London, 2021.
8. Community Rehabilitation and Crime Prevention. – New York, 2020.

